

Prinos istraživanju hrvatske kulturne povijesti: Žarko Muljačić, Iz dubrovačke prošlosti, Matica hrvatska, Zagreb, 2006, 308 str.

Višegodišnja istraživanja, proučavanja i vrednovanja tematski raznorodnih područja hrvatske kulturne povijesti hrvatskog romanista i talijanista, filologa Žarka Muljačića, uglednog znanstvenika i sveučilišnog profesora u zemlji i inozemstvu, već su uvelike poznati i u svijetu priznati. Impozantna je količina njegovih radova, knjiga, rasprava, članaka i prikaza koji obiluju i novim otkrićima i spoznajama. Svoju znanstveno-nastavnu djelatnost Muljačić je postupno razvijao na najboljim osnovama proučavanja i konzultiranja arhivske građe, ponajprije kao arhivist Državnog arhiva u Dubrovniku (1950–1953), nakon završena tečaja pomoćnih povijesnih znanosti, a potom kao profesor Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, na kojemu je bio osnivač i profesor talijanistike (1952–1972). Nakon toga postao je redoviti profesor talijanistike i romanske filologije na sveučilištu u Berlinu (ujedno i prvi Hrvat poslije V. Jagića na tom sveučilištu), do umirovljenja, 1992. g. Bio je također vanjskim članom uglednih talijanskih akademija – firentinske Accademia della Crusca (raniji naši članovi M. Deanović i J. Jernej) – rimske Accademia dei Lincei (koje su bili prije njega članovi G. Novak, 1973–1978, L. Ružička, 1948–1976, V. Prelog, 1965–1998). Nagrađen je velikom talijanskom nagradom »Galilei« (1983) koja se dodjeljuje povjesničarima, arheolozima, povjesničarima književnosti, umjetnosti, prava, ekonomije, jezikoslovlja, arhivistike, i to isključivo ne-Talijanima (od dosadašnjih dobitnika spomenimo među filozofima P. O. Kristellera i F. Yates). Također je i dopisni član HAZU od 1977. g. te član više znanstvenih udruženja u zemlji i inozemstvu. Dodajmo još i to da su mu posvećeni i strani i domaći zbornici (Hamburg, 1987. o njegovu 60. rođendanu, Zagreb i Zadar, 1992/3. o 70. godišnjici), te da je dobitnik više domaćih i međunarodnih nagrada i odlikovanja.

Uvidom u autorove studije i djela, uključujući tu i njegove udžbenike za studij romanskih jezika koji se koriste na stranim sveučilištima (autor fonologije talijanskog jezika i dva različita uvoda u studij talijanskog jezika), autorova istraživanja sežu u najranija povijesna razdoblja i doprinose društvenim i humanističkim znanostima kao što su to povijest jezika, prava, ekonomije, lingvistika, fonologija, politička povijest, povijest pomorstva i dr. Njegovo rano bavljenje strukturalizmom, primjerice, i unapređenje teorije strukturalizma R. Jakobsona u nas (kojem je u povodu 300. obljetnice Sveučilišta u Zagrebu dodijeljen počasni doktorat) urodilo je modelom relativističke lingvistike koji je on postupno i nadalje razvijao i koji se i danas koristi. Autor je zaslužan također i za razvoj standardologije (njegova kovanica).

Filološka i lingvistička tematika Muljačićeva opusa sadržana je u brojnim njegovim raspravama i knjigama u kojima se primjerice zadržava na fenomenu kulturnih i jezičnih veza Hrvatske i Italije, sociolingvističkim i drugim analizama. Da navedemo tek nekoliko djela: *Prva fonologija talijanskog književnog jezika* (Bolog-

na, 1969; pr. na hrv. 1972, pr. na šp. 1974); *Uvod u talijanski jezik*, (Torino, 1982², 1983, 1984); *Putovanja Alberta Fortisa po Hrvatskoj i Sloveniji (1765–1791)* (Split, 1996); *Das Dalmatische. Studien zur einer untergegangener Sprache, Vrela i prinosi za hrvatsku kulturnu povijest*, sv. 10 (Köln-Weimar-Wien, 2000).

Temeljitošću i akribijom najnovija knjiga *Iz dubrovačke prošlosti* (pretisak autorovih radova u razdoblju od 1953. do 1995. g.) obuhvaća devetnaest tematski izdvojenih književno-kulturnopovijesnih cjelina – studija, odajući vrsna poznavatelja i analitika arhivalija, posebice raguzeistike, i to iz povijesti razdoblja prosvjetiteljstva, s nekoliko iznimaka. Temeljeći svagda svoja bavljenja i istraživanja na izvornoj građi bogate dubrovačke prošlosti, kulturno-političke povijesti »hrvatske Atenek«, ovo Muljačićevo djelo rezimira specifične probleme njene povijesno-političke, pravno-ekonomske i pomorske povijesti, tiskarstva, književnosti i filozofije. Autorovo bavljenje dubrovačkom tematikom obuhvaća već više od pet desetljeća njegova radnoga vijeka, točnije od 1955. g., teme doktorske disertacije o dubrovačkom prosvjetitelju Tomi Basiljeviću (*Tomo Bassegli, predstavnik Prosvjećenja u Dubrovniku*), i 1962. godine, proučavanja o nestalom staroromanskom, dalmatском jeziku.

Kad je riječ o političkoj tematici, dubrovačkoj upravi, zakonodavstvu i posebice prilikama u 18. st., ova knjiga pruža nove i do sada još neproučene momente iz povijesti Dubrovačke Republike. Primjerice su to događaji, odnosi i procesi, međuklasni i teritorijalni, trgovina, uloga vlastele i konzularne djelatnosti, vanjske i unutarnje politike (s Francuskom, Italijom, Turskom i dr.). Prvi rad u knjizi (*Istraga protiv jakobinaca u Dubrovniku 1797. godine*) posvećen je analizi političkih, društvenih i vjerskih prilika, vladajućih klasa, slojeva, vlastelina i građanstva, imovinskih i agrarnih odnosa, do sada još neproučenih stranačkih struja i trvenja Salamankeza i Sorboneza, pristalica raznih europskih država i republikanaca, frankofoba, konzervativaca i frankofila. Autorove analize arhivskih istraživanja, službenih knjiga i isprava, obiteljskih i privatnih arhiva, rukopisne građe i dr., rezultirali su autorovim dopunama dosadašnje historiografije i njenim ispravicima. Prezentirane su tako mnoge nove spoznaje o ratovanju Dubrovnika i o austrijsko-turskom ratu (1788–1789) i sl. I premda svjestan kako »podaci ne daju sve što bismo željeli znati«, ukazuje on na postojanje mnoge dosad nepoznate građe u domaćim i stranim arhivima, također i na nepotpune podatke, praznine i nedostatnosti, što sve mijenja dosadašnje spoznaje. Muljačić tako spašava od zaborava vrijednu dionicu jedne velike i značajne domaće povijesti. Objavljujući primjerice po prvi put u cijelosti »Bilješke o malim gradovima i malim državama«, autograf pismo-esej, pisan na francuskom jeziku T. Basiljevića, dubrovačkog patricija, prosvjetitelja i pisca, mineraloga i planinara, prirodoznanstvenika, fizičara i kemičara, koristeći se arhivom Bassegli-Gozze, doprinosi Muljačić i povijesti političkoga govornišva u nas. Na primjeru pisca koji se zanosio mišlju o ilirskoj republici, i čija filozofska obrazovanost i erudicija imaju svoje značenje i za povjesničara hrvatske filozofije, Muljačić raspravlja o njegovoj ideji prosvijećenosti, filozofskog otiuma i samoće, objekcijama o prednostima i opasnostima maloga grada (str. 215–223). Ovim svojim prilogom autor rasvjetljava umnogome i tadašnju duhovnu klimu, zanimljivu i u današnjoj povijesnoj perspektivi. Jednako tako ističe Muljačić i druga Basiljevićeva

djela pisana na francuskom jeziku, primjerice njegove govore o javnoj koristi, o razlozima siromaštva, novcu, o njegovom planu društvene, kulturne i gospodarske reforme Dubrovačke Republike (o čemu autor piše već i u svojoj monografiji 1958. g., najposlije i o njegovim nadama – i srušenim iluzijama – u dominantan položaj Dubrovnik u Europi i u pomoć Turaka, utopijskim idejama, ali također i o njegovim naprednim stajalištima i načelima fiziokratske politike).

Muljačićeva knjiga ukazuje i na niz još otvorenih, neriješenih pitanja hrvatske historiografije, na njene nepoznanice kao i na opasnosti od mistifikacija. Jedan od takvih primjera jest »Dubrovački Montesquieu«, navodno dubrovački anonimni pisac političkog traktata na francuskom jeziku, prevedenog na talijanski 1770. g. (jedini primjerak tog djela posjeduje knjižnica DA u Dubrovniku, zbirka Ragusina, a dva Bibliothèque Nationale u Parizu). »Bilo bi dobro«, napominje Ž. Muljačić, »da se djelo potraži u starim dubrovačkim knjižnicama« (str. 52). Konzultiravši rječnike anonimnih djela i zahvaljujući osobnim zalaganjima stručnjaka, nadalje inozemnih bibliografskih izdanja, Muljačić pobija dosadašnje nepouzdanje tvrdnje povjesničara, a na osnovi raspoloživih podataka i same analize traktata, razrješava pitanje autorstva – ženevskog povjesničara, književnika i prevoditelja Paula Henrija Malleta (1730–1807). Za svoje tvrdnje donosi i materijalne dokaze.

Rezultati Muljačićevih istraživanja dubrovačke prošlosti odnose se i na povijest dubrovačkog tiskarstva i njegovo značenje. Nastavljajući na prva pionirska i novija nastojanja (M. Breyer, V. Adamović, V. Klaić i dr.), na slaganja, ali i na neslaganja, ispravke i dopune na temelju novopronađenih dokumenata, prikazuje Muljačić djelovanje prve dubrovačke tiskare (1783), što ju je osnovao Mlečanin Carlo Antonio Occhi koji se uspješno bavio i izdavanjem hrvatskih knjiga, tiskare od lokalnog, ali i općekulturnog značenja. Prilog nas upoznaje s novim elementima vezanim uz instituciju knjižarstva i izdavaštva, uz knjigu, njen uvoz i izvoz, krugove korisnika, adresante, troškove financiranja, poslovanja, tržišta, povlastica, sve do najsitnijih pojedinosti. Ukazuje time također i na ukus jednog nama davnog vremena, zastupljenosti pisaca, posebice hrvatskih, time i zasluga ove tiskare za kulturnu nacionalnu baštinu, za dubrovačko slovinstvo 18. stoljeća i za širenje slave Dubrovnik izvan granica Republike (str. 73), i to u vremenu još nepovoljnom za disperziju knjiga (kuga, glad, dugovi i dr.). Zaustavljajući se na analizi drugih dviju dubrovačkih tiskara, omjera izdavanja hrvatskih knjiga, na osnovi konzultiranja brojnih kataloga knjiga u vlasništvu naših pisaca i književnih povjesničara, autor svoj prikaz popraća mnogim kritičkim napomenama i komentarima. Valja naglasiti da pritom zatječemo i podatke o djelima filozofskog sadržaja (moral, retorika, teme o duši, bogoljublju i dr.) ili namijenjenih studentima filozofije. Taj iznimno vrijedan prilog u knjizi možemo zaključiti njegovom tvrdnjom kako su »Dubrovčani dali u tisak više hrvatskih knjiga negoli ostali Hrvati«. Zašto nisu dali više, objašnjava se ne samo prodorom talijanskog jezika u sve slojeve dubrovačkoga društva i jakim interesom za latinski, kozmopolitizmom itd., o čemu nam svjedoče, uz ostalo, i poznati stihovi M. Bruerovića, nego i »po svoj prilici neprodanim zalihama nabožnih knjiga koje su kod Occhija bile zapravo jedina jednojezična hrvatska izdanja« (str. 212).

Nastavljajući, produbljujući i ispravljajući greške i netočnosti dosadašnje historiografije, autor proširuje uvelike spoznaje dosadašnjih kulturnih povjesničara (R. Maixner, M. Maylender, V. Adamović, T. Krša, V. Foretić, Z. Šundrica, Lj. Maštrović i dr.). Na osnovi još slabo poznatih i neuočenih podataka Ž. Muljačić nas upoznaje s novima (govori, rukopisi i dr.), obogaćujući tako i domaću znanost. Polazeći od utvrđivanja pouzdanih činjenica, rješava on brojna konkretna pitanja, primjerice pitanja naziva društava/akademija, njihova osnivanja i raspuštanja, ciljeva i značajki (Akademija Miha Sorkočevića, 1793–1794; Pravnička škola, 1794–1808), doprinoseći povijesti ne samo dubrovačke nego i cjelokupne hrvatske kulture, znanstvene, književne, odgojno-obrazovne, medicinske, filozofske. Zaključuje on stoga kako je i u slučajevima oskudna djelovanja i znanstvenih rezultata, u usporedbi s europskim, riječ o plodovima prosvjetiteljskih težnji dubrovačkog društva za napretkom i prosvjetom, i koji imaju svoje značenje »zbog stvaranja šire platforme za okupljanje naprednih snaga« (str. 134) i za povijest znanosti kao osnove budućeg njenog napretka.

Tematici slavne prošlosti dubrovačkog pomorstva, pomorske trgovine, veza i konzularne diplomacije, tim manje poznatim segmentima, posvećuje autor pet priloga, ukazujući pritom na potrebu daljih istraživanja dokumenata u domaćim i stranim arhivima i sabiranja razbacanih sitnih podataka (str. 43, 44). Na osnovi povijesnih, enciklopedijskih, jezikoslovnih, terminoloških, etimoloških i drugih proučavanja, autorove analize potvrđuju utemeljenost njegovih pristupa i rasvjetljavanja dosad nepoznatih ili upitnih činjenica, te umnogomu neapsolvirane stare građe 17. i 18. stoljeća (primjerice kartografske i sl.).

Žarko Muljačić već se pedesetak godina bavi proučavanjem lika i djela Benedikta Kotruljevića (Benedetto Cotrugli), dubrovačkog trgovca, diplomata i znanstvenika, filozofski i teološki obrazovana pisca (o. 1416–1468). Jedan od ranih predstavnika humanističke kulturne i filozofske obnove, ovaj značajni ekonomist svjetskog glasa, zauzima vidno mjesto i u povijesti starije hrvatske filozofije, posebice etike i antropologije. O Kotruljeviću, klasiku hrvatske i svjetske ekonomske misli i o aspektima njegova djela pisali su brojni autori starijeg i novijega vremena, S. Crijević, I. Đorđević, F. M. Appendini, I. Slade-Dolci, M. Rešetar, E. Sladović, S. Deželić, J. Lučić, Š. Babić, S. Polovina, V. Stipetić, M. Habek, N. Grujić, D. Novaković, N. Vekarić te autorica ovog prikaza. Prevoditelj Kotruljevićeva djela *Knjiga o umijeću trgovanja (Il libro dell'arte di mercatura)* (I. izd. JAZU, Zagreb, 1985. *O trgovini i o savršenu trgovcu*, s R. Radičevićem; II. izd. Dubrovnik, 1989; III. izd. *Knjiga o umijeću trgovanja*, Binoza Press, Zagreb, 2005), dobar poznavalac sudbine Kotruljevićeva djela, autor već 1995. g. u svojim raspravama i studijama (*Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, Filozofska istraživanja*) upozorava na intervencije njena izdavača, creskog renesansnog filozofa F. Petrića/Patritius). Istraživač dosad poznatih prijepisa spomenutoga djela u svom prilogu u ovoj knjizi, »Frane Petris kao izdavač Traktata o trgovini Dubrovčanina Bene Kotruljevića« (str. 277–289) usredotočuje se na pitanje odnosa prvotiska i specifičnosti sačuvanih prijepisa izgubljenog Kotruljevićevog autografa. Riječ je naime o dva firentinska prijepisa, i trećem, najstarijemu, malteškom prijepisu koji se čuva u nacionalnoj knjižnici u La Valletti, dubrovačkog prepisivača Marina Rafova (na nj je Muljačić upozorio već

1995. g.). Odnos ovog posljednjeg i prvotiska predstavlja poteškoće vezane kako uz broj izdanja, odnosno varijanti jednog istog prijepisa (na prvi je prijepis skrenuo pozornost P. O. Kristeller već 1989, o čemu je Muljačić izvijestio 1994. g.). Autor se pritom osvrće i na talijanske studije o Petrićevoj izdavačkoj, ujedno i trgovačkoj djelatnosti i na dokumente pronađene u venecijanskom državnom arhivu, dragocjene za uvid u Petrićeve filološke i tiskarske zahvate, kraćenja, izmjene i intervencije, i u pogledu samog naziva djela, te na činjenicu nepoznavanja malteškog rukopisa talijanskog znanstvenika Uga Tuccija, kao i na njegove greške. Muljačićeva tumačenja dvaju prijepisa razlikuju se od Tuccijevih, a sam nas autor upozorava pritom kako još izostaju konačne spoznaje, uvid u malteški prijepis koji bi mogao biti najvjerniji sačuvani prijepis Kotruljevićeva autografa. Autor ne mimoilazi ni druge neke značajne momente Petrićeve izdavačke djelatnosti, primjerice njegovo izdavanje sabranih djela G. Camilla (*Il Delminio*). Autor prati njegovo pojavljivanje sve do novijega vremena, primjerice u književno složenoj romanesknoj evokaciji C. Fuentes-a, meksičkog pisca magičnog realizma (*Terra nostra*, Barcellona, 1975).

Uz ovdje spomenute tematske cjeline valja još istaknuti i priloge u kojima autor ističe neke primjere popularnih beletrističkih djela stranih autora, putopisaca i romanopisaca, radnji i likova vezanih uz Dubrovnik (*Ann Bridge*), za koje autor nalazi nove dragocjene podatke, od autobiografskih do topografskih i drugih, u stranim biografskim leksikonima i priručnicima. Podacima je bogat i kulturnopovijesno zanimljiv prilog o književnim i prijateljskim vezama iz doba prosvjetiteljstva, onaj Antuna Sorkočevića, s kraja stoljeća, pjesnika, znanstvenika i pisca na latinskom, hrvatskom i talijanskom, s Isabellom Teotochi, »mletačkom Mme. De Stael«, uglednom ženom koja je prijateljvala s piscima, umjetnicima i znanstvenicima svoga vremena. Autorovi podaci otkriveni iz korespondencije kao i malenog dijela pisama između Mihe i Antuna Sorkočevića na talijanskom i francuskom jeziku, prepunih biografskih i drugih pojedinosti i odnosa, političkih, društvenih i književnih (odnos R. J. Boškovića i naših latinista u Rimu s obitelji Sorkočević, međusobnih veza naših i talijanskih autora, J. Bajamonti, R. Kunić, V. Monti, V. Alfieri i dr.), ostaju predmetom daljnjih proučavanja i vrednovanja. Istražujući na vrelima, autor je svjestan kako i konkretno »privatna pisma često pomažu otkrivanju novih, ne uvijek beznačajnih podataka« (str. 273). Knjiga obiluje mnoštvom ilustrativnih priloga, portreta, crteža, zemljoviđa, dopisnica, snimljenih slika palača, ljetnikovaca i dr., kojih nije bilo u prvom izdanju ovih studija.

Znanstvenom radoznalošću i akribijom, analizama dvaju značajnih likova zadnjih desetljeća Dubrovačke Republike zaokružuje autor svoje bavljenje jednom dionicom bogate i slavne dubrovačke prošlosti, ostajući primjerom danas iznimno rijetke učenjačke temeljitosti, zanosa i energije, ali i znanstvenog poštenja, što ostaje primjerom budućim naraštajima istraživača hrvatske kulturne i duhovne povijesti.